

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน เพื่อเปรียบเทียบบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และเพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ซึ่งได้ใช้ค่าสถิติความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) และได้จัดลำดับหัวข้อศึกษาดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นหญิง จำนวน ๒๒๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๑.๖๐ รองลงมาเป็นชาย จำนวน ๑๔๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๘.๔๐ มีอายุ ๕๑ ปีขึ้นไป จำนวน ๑๔๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๐.๘๐ รองลงมาคือ มีอายุ ๔๑ – ๕๐ ปี จำนวน ๑๐๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๗.๔๐ มีอายุ ๓๑ – ๔๐ ปี จำนวน ๗๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๐.๘๐ และน้อยที่สุดมีอายุ ๓๐ ปี จำนวน ๔๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๑.๐๐ ระดับการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน ๑๐๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๙.๙๐ รองลงมาปริญญาตรี จำนวน ๘๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๓.๖๐ ประถมศึกษา จำนวน ๘๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๒.๗๐ มัธยมศึกษาตอนต้น ๔๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๑.๒๐ และน้อยที่สุด จำนวน ๑๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๓.๓๐ อาชีพรับจ้าง จำนวน ๑๗๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๗.๖๐ รองลงมาข้าราชการ จำนวน ๘๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๒.๗๐ ค้าขาย จำนวน ๖๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๔๐ และน้อยที่สุดจำนวน ๔๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๑.๓๐ รายได้ ๕๐,๐๐- ๑๐,๐๐ บาทต่อเดือน จำนวน ๑๓๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๖.๗๐ รองลงมา ๑๕,๐๐๑ – ๒๐,๐๐๐ บาทต่อเดือน จำนวน ๑๐๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๗.๔๐ รายได้ ๑๐,๐๐๑ – ๑๕,๐๐๐ บาท จำนวน ๙๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๔.๙๐ และน้อยที่สุด ๒๐,๐๐๑ บาท จำนวน ๔๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๑.๐๐

๕.๑.๒ ผลการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๑ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน สรุปได้ดังนี้

ด้านสังคม โดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๔ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อว่าประชาชนให้ความร่วมมือและอำนวยความสะดวกสถานที่ภายในวัดในการจัดกิจกรรมของชุมชน มีระดับมาก ๔.๑๐ รองลงมาข้อว่ามีการจัดอบรมธรรมะแก่ประชาชน ๓.๘๕ ข้อว่ามีการสอนหลักธรรมในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข ๓.๗๐ และข้อว่าให้ความรู้ แนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ๓.๖๓ ส่วนข้อว่าบรรยายธรรมะในสถานที่ต่างๆ มีค่าเฉลี่ยของระดับความคิดเห็นน้อยสุด ๓.๔๓

ด้านเศรษฐกิจ โดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อว่ามีการแนะนำให้ประชาชนรู้ค่าและความสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง มีระดับมาก ๓.๘๑ รองลงมาข้อว่ามีการเทศนา อบรม บรรยายเกี่ยวกับความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงแก่ประชาชนในชุมชน ๓.๘๓ ข้อว่ามีการชักนำให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง ๓.๗๙ และข้อว่าเป็นแบบอย่างของชุมชน ในการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง ๓.๗๗ ส่วนข้อว่ามีการส่งเสริมด้านกิจกรรม ออมทรัพย์ เช่น สัจจออมทรัพย์ มีค่าเฉลี่ยของระดับความคิดเห็นน้อยสุด ๓.๕๘

ด้านสิ่งแวดล้อม โดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๙ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อว่ามีการจัดบริเวณวัดให้ร่มรื่น เป็นตัวอย่างแก่ชุมชน มีระดับมาก ๔.๑๗ รองลงมาข้อว่ามีการร่วมมือกับชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ๓.๘๕ ข้อว่าให้ความรู้แก่ชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ๓.๘๕ และข้อว่ามีการรักษาและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ๓.๗๔ ส่วนข้อว่ามีการส่งเสริมให้ชุมชนใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า มีค่าเฉลี่ยของระดับความคิดเห็นน้อยสุด ๒.๘๕

ด้านการศึกษา โดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๕๖ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อว่ามีการกระตุ้นหรือแนะนำให้ประชาชนเห็นความสำคัญของการศึกษา มีระดับมาก ๓.๘๕ รองลงมาข้อว่ามีการส่งเสริมเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ผู้ที่ขาดโอกาสทางการศึกษาได้แสวงหาความรู้เพิ่มเติม ๓.๖๔ ข้อว่ามีการจัดบริการข่าวสารที่เป็นประโยชน์ให้กับนักเรียนและทัศนศึกษาประชาชนทั่วไป ๓.๕๗ และข้อว่ามีการส่งเสริมหรือจัดให้มีที่อ่านหนังสือพิมพ์ในวัดหรือตั้งห้องสมุดในวัดเพื่อให้วัดเป็นแหล่งเรียนรู้แก่ผู้สนใจ ๓.๕๖ ส่วนข้อว่ามีการร่วมมือกับสถานศึกษาในท้องถิ่นจัดประกวดเรียงความ เรื่องสั้น คติธรรมคำขวัญ ที่ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม มีค่าเฉลี่ยของระดับความคิดเห็นน้อยสุด ๓.๔๕

ด้านจิตใจ โดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๒ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อว่ามีการชักนำให้ประชาชนในชุมชนได้เข้าร่วมโครงการปฏิบัติธรรม มีระดับมาก ๔.๑๘ รองลงมาข้อว่ามีการจัดกิจกรรมนั่งสมาธิให้กับประชาชนในชุมชน ๔.๑๕ ข้อว่ามีการเทศนา อบรม บรรยาย เกี่ยวกับ

ความรู้เรื่องการปฏิบัติธรรมแก่ประชาชนในชุมชน ๔.๑๓ และข้อว่ามีการสอนให้ประชาชนได้มีความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจให้สงบ ๔.๐๘ ส่วนข้อว่ามีการร่วมมือกับหน่วยงานราชการในการอบรมศีลธรรมแก่ประชาชน มีค่าเฉลี่ยของระดับความคิดเห็นน้อยสุด ๔.๐๖

๕.๑.๓ ผลการเปรียบเทียบบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตาม เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

สมมติฐานที่ ๑ พบว่า ประชาชนที่มีเพศต่างกันมีความคิดเห็นบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ประชาชนที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ทุกด้าน

สมมติฐานที่ ๒ ประชาชนที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ประชาชนที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ และ ด้านการศึกษา ไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ แต่ด้านสิ่งแวดล้อม และ ด้านจิตใจ แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ดังนั้น จึงได้ทำการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นคู่ของความคิดเห็นของประชาชนต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD)

สมมติฐานที่ ๓ ประชาชนที่มีระดับการศึกษาต่างกันมีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ประชาชนที่มีระดับการศึกษาต่างกันมีความคิดเห็นด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านการศึกษา และด้านจิตใจ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ แต่ด้านเศรษฐกิจ ไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ดังนั้น จึงได้ทำการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นคู่ของความคิดเห็นของประชาชนในชุมชนวัดท่าการ้อง ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD)

สมมติฐานที่ ๔ ประชาชนที่มีอาชีพต่างกันมีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ประชาชนที่มีอาชีพต่างกันมี

ความคิดเห็นด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ และด้านจิตใจ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ แต่ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านการศึกษา ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ดังนั้น จึงได้ทำการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นคู่ของความคิดเห็นของประชาชนในชุมชนวัดท่าการ้อง ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD)

สมมติฐานที่ ๕ ประชาชนที่มีรายได้ต่างกันมีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ประชาชนที่มีรายได้ต่างกันมีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านจิตใจ ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ แต่ด้านเศรษฐกิจ และด้านการศึกษา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ดังนั้น จึงได้ทำการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นคู่ของความคิดเห็นของประชาชนในชุมชนวัดท่าการ้อง ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD)

๕.๑.๔ สรุปปัญหา อุปสรรค ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ครั้งนี้ทำให้ทราบถึงปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไข ซึ่งจำแนกเป็นรายด้านได้ดังนี้

๑) ด้านสังคม พระสงฆ์ไม่ค่อยได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการที่พระสงฆ์จะเข้าไปมีส่วนร่วมกับการพัฒนาชุมชนในหลายๆ ด้าน

ข้อเสนอแนะ ควรมีการทำความเข้าใจกับหน่วยงานต่างๆ ถึงความสำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๒) ด้านเศรษฐกิจ ขาดการสนับสนุนงบประมาณจากองค์กรของคณะสงฆ์เองรวมทั้งจากหน่วยงานของรัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

ข้อเสนอแนะ ควรจัดสรรงบประมาณในการเผยแผ่ไว้เป็นกองทุนหรือเป็นนิยัตินี้สำหรับพระสงฆ์ผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา

๓) ด้านสิ่งแวดล้อม อุปสรรคในการให้ความสะดวกแก่พระสงฆ์ในการอบรมหรือในการช่วยเหลือพัฒนาชุมชนมีน้อย

ข้อเสนอแนะ ควรจัดสรรอุปกรณ์หรือเครื่องจักรเพื่อการดำเนินการเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและให้พระสงฆ์ที่มีความรู้เกี่ยวกับขอบเขตของพระสงฆ์ที่สามารถจะทำได้

๔) ด้านการศึกษา ขาดการสนับสนุนในการสอนศีลธรรมในโรงเรียนแก่เด็กนักเรียนและประชาชนอย่างเป็นรูปธรรม เท่าที่ทำอยู่เป็นแค่ส่วนเล็กน้อย

ข้อเสนอแนะ ให้การสนับสนุนในการสอนศีลธรรมในโรงเรียนแก่เด็กนักเรียนและประชาชน
 อย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนและต้องมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๕) ด้านจิตใจ ขาดบุคลากรในการทำงาน ทำงานเชิงรับมากกว่าเชิงรุก การติดตาม
 ประเมินผลการปฏิบัติงานขาดประสิทธิภาพและประสิทธิผล

ข้อเสนอแนะ เร่งสร้างเสริมบุคลากรที่มีความชำนาญ เพื่อออกปฏิบัติงานทั้งในเชิงรับและ
 เชิงรุกทั้งติดตามประเมินผลเพื่อปรับปรุงแนวทาง

๔.๑.๕ สรุปผลการสัมภาษณ์เชิงลึก

การสัมภาษณ์เรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนวัดท่ากา
 ร้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ซึ่งมีรายละเอียดในแต่ละด้านดังนี้

๑) ด้านสังคม ประชาชนส่วนใหญ่ยังให้ความสำคัญในด้านสังคมส่วนรวม และให้ความ
 ร่วมมือกันเป็นอย่างดี ช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องงานทำบุญต่างๆ เช่น งาน
 อุปสมบท งานศพ รวมถึงงานประเพณีในช่วงเทศกาลต่างๆ ที่มีขึ้นภายในชุมชนของตนเองและชุมชน
 ใกล้เคียง ส่วนความสัมพันธ์ทางสถาบันครอบครัวนั้นบางครอบครัวยังมีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน
 น้อยมาก

๒) ด้านเศรษฐกิจ ปัจจุบันทำให้เห็นว่าชุมชนใกล้เคียงเป็นชุมชนที่ยังไม่เข้มแข็งพอ ทำให้การ
 ส่งเสริมสนับสนุนทางด้านอาชีพยังไม่เป็นที่ทั่วถึง แต่ก็สามารถรวมกลุ่มให้เข้ามาเป็นกลุ่มแม่บ้าน เพื่อ
 ผลิตสินค้าทางการเกษตรที่มีอยู่ในท้องถิ่น เพื่อช่วยให้คนในชุมชนมีอาชีพมีรายได้เพิ่มขึ้น แต่ก็ยังเป็น
 แบบค่อยเป็นค่อยไป เนื่องจากทุกคนยังไม่ยอมเข้ากลุ่ม เพราะความเข้าใจในระบบของการกำหนด
 รายได้ ยังไม่สอดคล้องกันเท่าไร จึงต้องดำเนินการเองเป็นส่วนมาก

๓) ด้านสิ่งแวดล้อม ได้มีการพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้วยการพัฒนาชุมชนให้เป็นชุมชนที่
 ปราศจากมลภาวะ จากขยะและน้ำเสียภายในชุมชน โดยการผลักดันให้เกิดโครงการกำจัดขยะมูลฝอย
 และสิ่งปฏิกูลที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ มีการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติแบบ
 บูรณาการ โดยยึดหลักธรรมาภิบาลและการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนเร่งรัดการพัฒนาและ
 พัฒนาทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นที่เสื่อมโทรม

๔) ด้านการศึกษา ได้มีการส่งเสริมให้โรงเรียนวัดมีการจัดการเรียนการสอน และสอบธรรม
 ศึกษา พร้อมจัดส่งให้พระสอนศีลธรรมไปสอนตามโรงเรียนต่างๆ ตามคำขอมาพร้อมให้การสนับสนุน
 กับโรงเรียนที่วัดได้ให้การสนับสนุนพร้อมทั้งติดต่อหน่วยงานทางราชการเข้ามามีส่วนร่วมกันในการ
 ดำเนินการให้มีการส่งเสริมการศึกษาให้กับชุมชนและมีศูนย์เรียนรู้ชุมชนให้ได้ศึกษาให้ใช้พื้นที่วัดเป็น
 แหล่งศึกษาเรียนรู้และมีการตั้งกองทุน แจกทุนให้กับเยาวชนในการสอบธรรมศึกษาที่สอบได้มีการจัด
 อบรมความรู้ตามวาระสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๕) ด้านจิตใจ ประชาชนส่วนใหญ่ยังคงมีความเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะมีความเชื่อมั่นในคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อมีเวลาว่างจะเข้าวัดฟังเทศน์ฟังธรรมแสวงหาสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ เช่น ทำบุญให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนาตามสมควรเพราะยังมีความเชื่อว่า ทำได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว บางส่วนยังไม่ค่อยเข้าวัด จะเข้าวัดในบางโอกาสตามประเพณี หรือจะเข้าก็ต่อเมื่อมีปัญหาเดือดร้อนทางใจที่แก้ไม่ได้เท่านั้น อย่างไรก็ตามประชาชนในชุมชนตำบลบ้านป้อม ส่วนใหญ่ยังมีพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และทำให้ตนเองเกิดความมั่นใจ และมีจิตใจที่กล้าหาญเข้มแข็งในการประกอบอาชีพอีกประการหนึ่ง

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

อภิปรายผลการวิจัยครั้งนี้ จะกล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน วัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นที่สำคัญและนำมาอภิปรายผล ดังนี้

๕.๒.๑ ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

จากผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก แสดงให้เห็นว่า พระสงฆ์ มีการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างดีจึงทำให้พระสงฆ์ส่วนมากมีการประพัตถน์ที่ดีขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **อนันต์ วิริยะพินิจ** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน ผลการวิจัย พบว่า บทบาทในการพัฒนาชุมชนมิใช่เรื่องง่าย ในอดีตนั้นพระสงฆ์รูปเดียวก็อาจพัฒนาได้เพราะหน่วยงานทางสังคมเล็กและไม่ต้องใช้ความรู้อะไรลึกซึ้งมากนัก ในปัจจุบันสังคมได้ขยายตัวออกทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ประชาชนก่อให้เกิดปัญหาสังคมมากมายอีกทั้งระบบศาสนธรรมที่เคยใช้ในการแก้ไขปัญหาสังคมก็เปลี่ยนมาเป็นระบบพัฒนา โดยอาศัยระบบเสรีนิยมเป็นสำคัญ จริงอยู่อาจมีพระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งกำลังทำงานพัฒนาท้องถิ่นของท่านซึ่งมีผลงานเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป^๑ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พินิจ ลาภธนานนท์** ได้วิจัยเรื่อง รายงานการวิจัยบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท ผลการวิจัย พบว่า บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทว่า ในปัจจุบันแม้บทบาทของวัด และพระสงฆ์ต่อชุมชนจะสูญเสียไปมากตามสภาพความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม แต่สำหรับในชนบทบางแห่ง พระสงฆ์ยังสามารถดำรงสถานภาพความเป็นผู้นำชุมชน แต่

^๑ อนันต์ วิริยะพินิจ, “บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน”, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, ๒๕๓๐).

บทบาทที่มีต่อชุมชนอาจจะมีลักษณะที่ผิดเพี้ยนไปจากเดิม ทว่าบทบาทที่มีประโยชน์มากต่อชุมชนชนบท คือบทบาทในด้านการพัฒนาชนบท^๒

๕.๒.๒ ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกเป็นรายด้าน

๑) **ด้านสังคม** ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านสังคม โดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๔ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อว่าประชาชนให้ความร่วมมือและอำนวยความสะดวกสถานที่ภายในวัดในการจัดกิจกรรมของชุมชน มีระดับมาก ๔.๑๐ รองลงมาข้อว่ามีการจัดอบรมธรรมะแก่ประชาชน ๓.๘๕ ข้อว่ามีการสอนหลักธรรมในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข ๓.๗๐ และข้อว่าให้ความรู้ แนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ๓.๖๓ ส่วนข้อว่าบรรยายธรรมะในสถานที่ต่างๆ มีค่าเฉลี่ยของระดับความคิดเห็นน้อยสุด ๓.๔๓ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **จรรยา ศิวานนท์** ได้ทำการวิจัยเรื่อง บทบาทของนายกองค์การบริหารส่วนตำบลในการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า นายกองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นผู้นำที่มีภาวะผู้นำสูง ในด้านการพัฒนาพื้นที่ การกำหนดนโยบายและการแก้ไขปัญหาอยู่ในระดับมาก^๓

๒) **ด้านเศรษฐกิจ** ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านเศรษฐกิจ โดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อว่ามีการแนะนำให้ประชาชนรู้จักและค่าและความสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง มีระดับมาก ๓.๘๑ รองลงมาข้อว่ามีการเทศนา อบรม บรรยายเกี่ยวกับความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงแก่ประชาชนในชุมชน ๓.๘๓ ข้อว่ามีการชักนำให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง ๓.๗๙ และข้อว่าเป็นแบบอย่างของชุมชน ในการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง ๓.๗๗ ส่วนข้อว่ามีการส่งเสริมด้านกิจกรรม ออมทรัพย์ เช่น สัจจะออมทรัพย์ มีค่าเฉลี่ยของระดับความคิดเห็นน้อยสุด ๓.๕๘ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **โคจิ โนสุ** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาสังคม: ศึกษาเฉพาะกรณีในจังหวัดสงขลา ผลการวิจัยพบว่า บทบาท

^๒ พิณิจ ลาภอนันท์, “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท,” รายงานการวิจัย (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๕.

^๓ จรรยา ศิวานนท์, “บทบาทของนายกองค์การบริหารส่วนตำบลในการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่,” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘).

ของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนด้านเศรษฐกิจอยู่ในระดับมาก ได้แก่ การช่วยเหลือในเรื่องความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นภายในชุมชนหรือสังคมนั้นๆ^๔

๓) ด้านสิ่งแวดล้อม ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านสิ่งแวดล้อม โดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๙ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อว่ามีการจัดบริเวณวัดให้ร่มรื่น เป็นตัวอย่างแก่ชุมชน มีระดับมาก ๔.๑๗ รองลงมาข้อว่ามีการร่วมมือกับชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ๓.๘๕ ข้อว่าให้ความรู้แก่ชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ๓.๘๕ และข้อว่ามีการรักษาและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ๓.๗๔ ส่วนข้อว่ามีการส่งเสริมให้ชุมชนใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า มีค่าเฉลี่ยของระดับความคิดเห็นน้อยสุด ๒.๘๕ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระสมนึก อนันตวรวงศ์** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง สถาบันสงฆ์กับการพัฒนาในอนาคตตามทัศนะของพระผู้นำทางด้านวิชาการ ผลการวิจัยพบว่า ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม พระสงฆ์มีบทบาทด้านสังคม กล่าวคือ การอบรมจริยธรรม การลดการเสพยาเสพติด การอนุเคราะห์ผู้ยากไร้ การสังเคราะห์ผู้ป่วยปัญหาทางจิตใจ การอนุเคราะห์ผู้เดินทาง การช่วยเหลือกิจกรรมของประชาชน เช่น การใช้สถานที่ของวัดเป็นที่เก็บพัสดุ เก็บของศักดิ์สิทธิ์ อนุเคราะห์สัตว์เลี้ยง ให้ยืมเครื่องใช้^๕

๔) ด้านการศึกษา ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านการศึกษา โดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๕๖ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อว่ามีการกระตุ้นหรือแนะนำให้ประชาชนเห็นความสำคัญของการศึกษา มีระดับมาก ๓.๘๕ รองลงมาข้อว่ามีการส่งเสริมเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ผู้ที่ขาดโอกาสทางการศึกษาได้แสวงหาความรู้เพิ่มเติม ๓.๖๔ ข้อว่ามีการจัดบริการข่าวสารที่เป็นประโยชน์ให้กับนักเรียนและทัศนศึกษาประชาชนทั่วไป ๓.๕๗ และข้อว่ามีการส่งเสริมหรือจัดให้มีที่อ่านหนังสือพิมพ์ในวัดหรือตั้งห้องสมุดในวัดเพื่อให้วัดเป็นแหล่งเรียนรู้แก่ผู้สนใจ ๓.๕๖ ส่วนข้อว่ามีการร่วมมือกับสถานศึกษาในท้องถิ่นจัดประกวดเรียงความ เรื่องสั้น คติธรรมคำขวัญ ที่ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม มีค่าเฉลี่ยของระดับความคิดเห็นน้อยสุด ๓.๔๕ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ลดาวัลย์ มหะศรี** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมการบริหารการศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานโรงเรียนในอำเภอเมือง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาขอนแก่น เขต ๑

^๔ โคจิ โนสุ, “บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาสังคม: ศึกษาเฉพาะกรณีในจังหวัดสงขลา”, **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, ๒๕๓๐).

^๕ พระสมนึก อนันตวรวงศ์, “สถาบันสงฆ์กับการพัฒนาในอนาคตตามทัศนะของพระผู้นำทางด้านวิชาการ”, **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐).

ผลการวิจัย พบว่า คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีส่วนร่วมด้านการบริหารจัดการเกี่ยวกับความสัมพันธ์กับชุมชน อยู่ในระดับมาก^๖

๕) ด้านจิตใจ ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านจิตใจ โดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๒ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อว่ามีการชักนำให้ประชาชนในชุมชนได้เข้าร่วมโครงการปฏิบัติธรรม มีระดับมาก ๔.๑๘ รองลงมาข้อว่ามีการจัดกิจกรรมนั่งสมาธิให้กับประชาชนในชุมชน ๔.๑๕ ข้อว่ามีการเทศนา อบรม บรรยาย เกี่ยวกับความรู้เรื่องการปฏิบัติธรรมแก่ประชาชนในชุมชน ๔.๑๓ และข้อว่ามีการสอนให้ประชาชนได้มีความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจให้สงบ ๔.๐๘ ส่วนข้อว่ามีการร่วมมือกับหน่วยงานราชการในการอบรมศีลธรรมแก่ประชาชน มีค่าเฉลี่ยของระดับความคิดเห็นน้อยสุด ๔.๐๖ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาสมชาย สิริจินโท (หานนท์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของพระเทพวรคุณ (สมาน สุเมโธ) ผลการวิจัย พบว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท แบ่งออกเป็น ๔ ลักษณะ คือ ๑) การพัฒนาทางความประพฤติ คือ พัฒนากายและวาจาให้มีศีล ๒) การพัฒนาทางด้านอินทรีย์ ๖ คือ ให้รู้จักสารรวมอินทรีย์ของตนอย่างมีสติคอยกำกับ ๓) การพัฒนาทางด้านจิตใจให้เกิดความเข้มแข็ง และมั่นคงสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และ ๔) การพัฒนาทางด้านปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในการปฏิบัติตนต่อสรรพสิ่งทั้งปวง ไม่ให้เกิดความลุ่มหลงมัวเมา แต่ให้เป็นอิสระจากสิ่งต่างๆ ที่เข้ามา^๗

๕.๒.๓ การอภิปรายผลตามสมมติฐาน

ผลการเปรียบเทียบบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตาม เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ พบว่า ประชาชนที่มีเพศ อายุ และระดับการศึกษา ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จึงปฏิเสธสมมติฐาน แต่ประชาชนที่มีอาชีพ และรายได้ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จึงยอมรับสมมติฐาน ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ พระครูสาครกิจจานุกูล(วิศิษฐ์ จันทโน)

^๖ ลดาวัลย์ มหะศรี, “การมีส่วนร่วมการบริหารการศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โรงเรียนในอำเภอเมืองสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาขอนแก่น เขต ๑”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๐).

^๗ พระมหาสมชาย สิริจินโท (หานนท์), “พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของพระเทพวรคุณ (สมาน สุเมโธ)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อบทบาทในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์: กรณีศึกษาพระสงฆ์อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร ผลการวิจัย พบว่า พุทธศาสนิกชนที่มีเพศ อายุ และวุฒิการศึกษา ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์: กรณีศึกษาพระสงฆ์อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร ไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ จึงปฏิเสธสมมติฐาน^๔ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาสุกกันต์ สุขุมมาโล (พรมติ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทการพัฒนาชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลโพนสูง อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ผลการวิจัย พบว่า ผลการเปรียบเทียบบทบาทการพัฒนาชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลโพนสูง อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย โดยจำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคล จากการศึกษาเปรียบเทียบบทบาทการพัฒนาชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลโพนสูง อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย โดยจำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า ประชาชนที่มีเพศ อายุ และระดับการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย แต่ประชาชนที่มีอาชีพ และรายได้ต่อปีต่างกัน มีความคิดเห็นแตกต่างกัน จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย^๕

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนวัดท่าการ้อง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผู้วิจัยขอเสนอประเด็นที่ควรกำหนดเป็นนโยบายเพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้นำไปใช้ดังต่อไปนี้

๑) ทางคณะสงฆ์ร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยาควรจัดให้มีการจัดอบรมหลักสูตรการบริหารจัดการวัดและชุมชนให้กับพระสงฆ์ในเชิงปฏิบัติการเพื่อให้มีความรู้ความชำนาญอย่างน้อยทุกเดือน

๒) จากผลการวิจัย พบว่า ระดับการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ด้านเศรษฐกิจ มีค่าเฉลี่ยระดับที่ไม่แน่ใจ จากข้อค้นพบนี้ ทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความสำคัญกับบทบาทในการพัฒนา

^๔ พระครูสาครกิจจานุกูล (วิศิษฐ์ จนทโน), “ความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อบทบาทในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์: กรณีศึกษาพระสงฆ์อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาการจัดการเชิงพุทธ), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงการณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔)

^๕ พระมหาสุกกันต์ สุขุมมาโล (พรมติ), “บทบาทการพัฒนาชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลโพนสูง อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงการณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖)

ชุมชนในด้านเศรษฐกิจ ควรมีการทบทวนนโยบายของคณะสงฆ์ใหม่ ในฐานะที่พระสงฆ์ที่อยู่ในท้องถิ่น จะมีมาตรการใดในการพัฒนาชุมชนได้มากที่สุด เพื่อช่วยเหลือชุมชนให้มีความสุขตลอดไป

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑) พระสงฆ์ที่ดำเนินการพัฒนาชุมชน ควรมีการประสานงานหรือปรึกษาร่วมกันระหว่างชุมชนที่จะดำเนินโครงการนั้นๆ

๒) การทำความเข้าใจร่วมกันระหว่างพุทธศาสนิกชนกับคณะสงฆ์ในด้านต่างๆ ควรให้เป็นไปบนพื้นฐานของความเป็นกลาง โดยเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมทั้งสองฝ่าย

๓) การประเมินผลการปฏิบัติงานควรทำทุกครั้งในการทำโครงการพัฒนาชุมชนเพื่อให้ทราบข้อเด่นข้อด้อยของบุคลากร

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรมีการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ ส่งเสริม และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาตลอดถึงจังหวัดใกล้เคียง

๒) ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ต่อการส่งเสริมการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ

๓) ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง เพื่อหาแนวทางในการนำความรู้ใหม่ๆ มาพัฒนาสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้าตลอดไป

๔) ควรมีการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับองค์กรของพระสงฆ์เกี่ยวกับการพัฒนาหรือการบริหารจัดการองค์กรให้เข้มแข็งต่อไป

๕) ควรมีการศึกษาผลกระทบหรือผลสะท้อนที่เกิดจากการไม่ร่วมมือกันในการพัฒนาระหว่างชุมชนกับองค์กรของพระสงฆ์ในเรื่องการบริหารจัดการ